

Srednjoškolski udžbenici hrvatskoga jezika na razmeđu tisućljeća (1991– 2011)

[HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467.40](https://doi.org/10.17234/9789533793467.40)

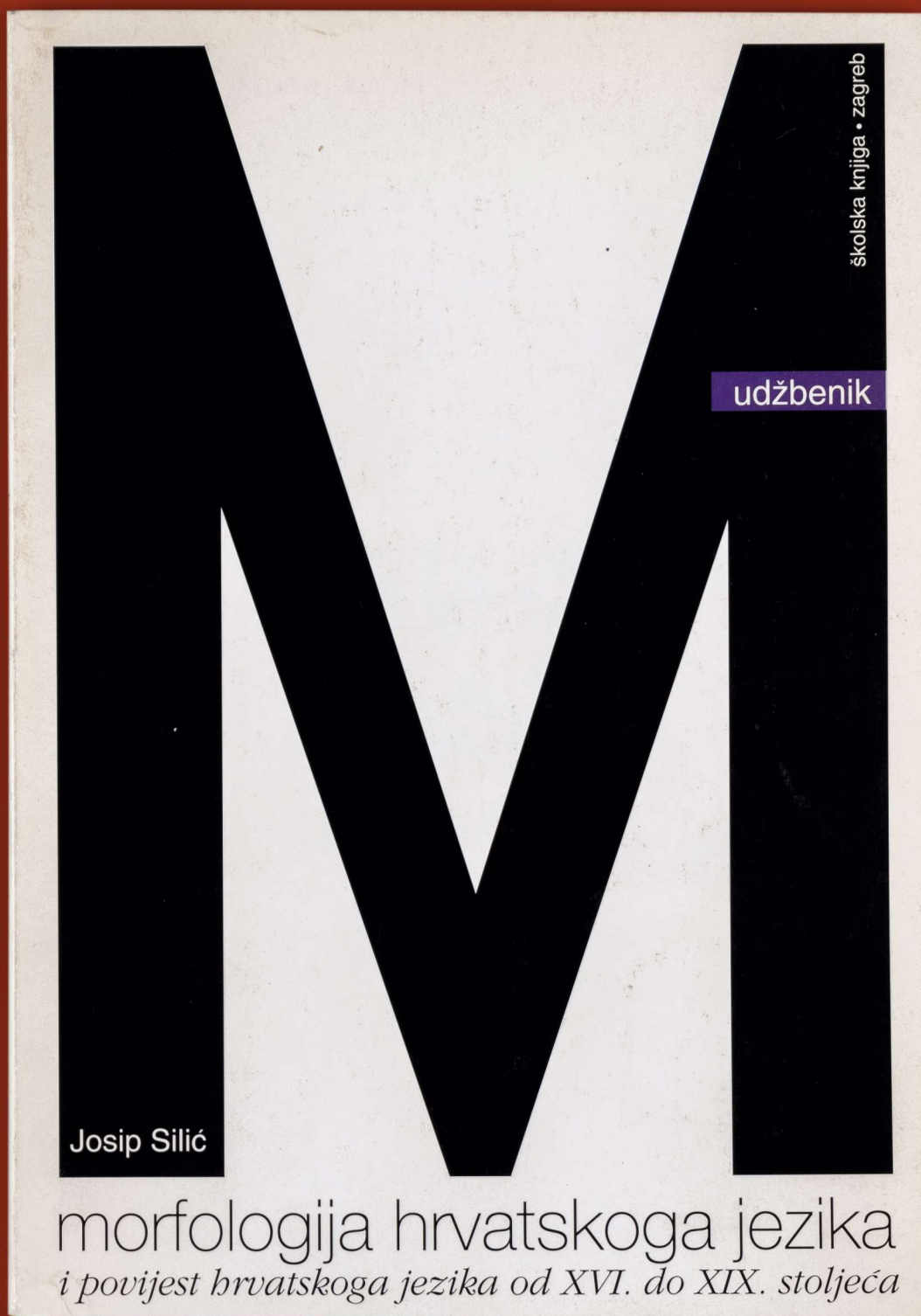
**BERNARDINA
PETROVIĆ**

Učenje se i poučavanje hrvatskoga jezika u hrvatskoj srednjoškolskoj tradiciji ponajprije usmjerilo nastavi književnosti, dok je nastava jezika nudila učenje jezičnih pravila (propisa) prema opreci *pravilno ~ nepravilno* te joj je kronično nedostajala pouzdana udžbenička literatura. U udžbeničkome je korpusu osobit autorski izazov sastaviti udžbenik namijenjen nastavi materinskoga jezika koji mora obuhvatiti višedimenzionalne mogućnosti materinskoga jezika u procesu učenja i poučavanja. Od druge se polovine 19. stoljeća do drugoga desetljeća 20. stoljeća srednjoškolska gramatika izjednačavala s pojmom jezični udžbenik, tridesetih je godina zavladao udžbenički tip koji poštuje redosljed izlaganja gramatičkih sadržaja propisanih nastavnim planom, pedesetih su se godina jezični sadržaji uvrštavali u udžbenike književnosti (čitanke), a od šezdesetih se godina 20. stoljeća, prijelomnih u školskome poučavanju hrvatskoga jezika, traže i usavršavaju novi pristupi koji će uskladiti zahtjeve gramatičke i komunikacijske

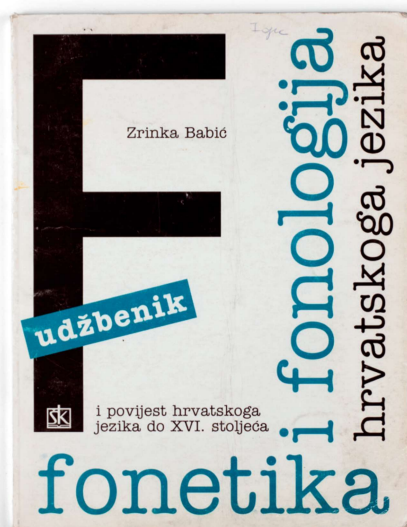
Ako nas je bilo što moglo iznenaditi, iznenadio nas je stupanj petrifikacije ideja i pogleda u našem školstvu. Ni u jednoj se stvaralačkoj domeni ne govori toliko o reformama, a baš u toj domeni postojeće strukture kao da su posve imune od svega što se događa oko njih.

—

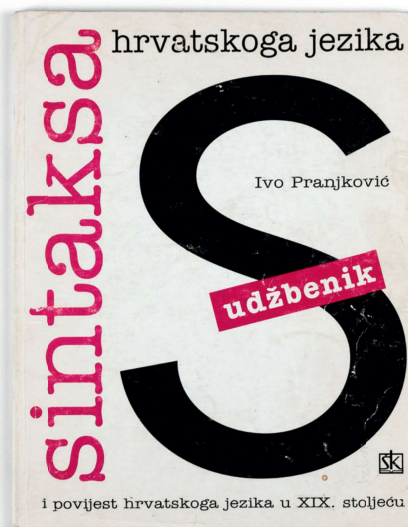
Z. Črnja, Mjesto i položaj hrvatske književnosti u nastavnim programima za škole drugog stupnja i za gimnazije. Rasprava, 1971.

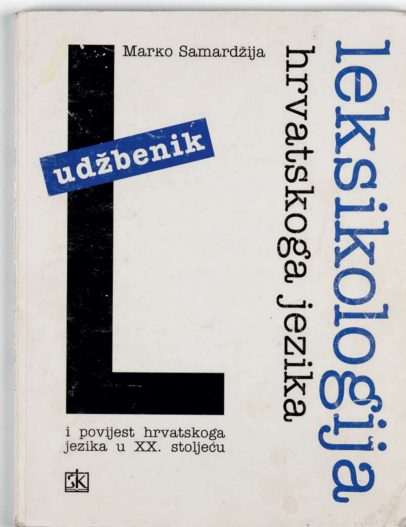
📖 J. Silić, *Morfologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika od XVI. do XIX. stoljeća*, Zagreb, 1997.

♥ Z. Babić, *Fonotika i fonologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika do XVI. stoljeća*, Zagreb, 1995.

♥ I. Pranjković, *Sintaksa hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XIX. stoljeću*, Zagreb, 1995.

♥ M. Samardžija, *Leksikologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*, Zagreb, 1995.

kompetencije. Ti su zahtjevi uspješno ispunjeni na planu osnovnoškolskih udžbenika hrvatskoga jezika koje su šezdesetih godina započeli sastavljati Stjepko Težak i Dragutin Brigljević. Tek su sredinom sedamdesetih godina sastavljeni prvi srednjoškolski udžbenici hrvatskoga jezika s radnim bilježnicama i priručnicima za nastavnike — *Osnove fonetike i fonologije hrvatskog književnog jezika* (Silić; Rosandić 1974) i *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika* (Silić; Rosandić 1978) standardologa Josipa Silića i metodičara Dragutina Rosandića koji će se u nastavi hrvatskoga jezika zadržati do zadnjega desetljeća 20. stoljeća. Upravo će u zadnjemu desetljeću 20. stoljeća ti udžbenici, shvaćeni kao prvi moderni tip udžbeničkoga diskursa u nastavi materinskoga jezika, potaknuti stvaranje respektabilnoga niza izvrsnih i danas teško dostižnih srednjoškolskih udžbenika hrvatskoga jezika koji su polazili od pretpostavke da se lingvističko mišljenje razvija na znanstvenome opisu i analitičkome pristupu jezičnim pojavama.

Od sredine osamdesetih godina 20. stoljeća, dok je Hrvatska još bila u sastavu SFRJ, Silićevi su se i Rosandićeve udžbenici s radnim bilježnicama i priručnikom za nastavnike (Silić, Rosandić '1986 i Silić, Rosandić '1987) upotrebljavali u srednjoškolskoj nastavi. Osmo je izdanje tih udžbenika (Silić, Rosandić 1^a 1991; Silić, Rosandić 2^a 1991) tiskano u godini kada se Republika Hrvatska politički i državno osamostalila. Na prijelazu tisućljeća srednjoškolski su udžbenici hrvatskoga jezika dostigli zavidnu sadržajnu i metodološku razinu ostvarivši se u trima udžbeničkim tipovima koji poštuju redosljed izlaganja jezičnih sadržaja

propisanih nastavnim planom i programom. Dvije se godine ističu kao one koje treba upamtiti jer su osobito važne u oblikovanju srednjoškolskoga udžbeničkoga diskursa u novoj državi. Prva je godina 1995, kada se donosi novi nastavni program i nastaju gimnazijski udžbenici usklađeni s njim, a druga 1998, kada nastaju udžbenici za trogodišnje strukovne škole utemeljeni na načelu teksta i integrirani udžbenici za četverogodišnje škole te se pritom razvijaju tri udžbenička tipa — gimnazijski, strukovni i integrirani (jedinstveni) — koja su se dugo zadržala u srednjoškolskoj udžbeničkoj koncepciji.

Gimnazijski je niz udžbenika (s vježbenicama) objavljen 1995. i usklađen s nastavnim planom i programom donesenim te godine. Nastavno je gradivo u tim udžbenicima izloženo tako da su jezični sadržaji raspoređeni po jezikoslovnim disciplinama: u prvome razredu fonetika i fonologija (Babić [Jelaska] 1995), u drugome morfologija (Silić 1995), u trećemu sintaksa (Pranjković 1995), a u četvrtome leksikologija (Samardžija 1995). Potanko se, jasno i sustavno određuju teorijski pojmovi tih disciplina kako bi se opisale gramatička (fonološka, morfološka i sintaktička) i leksička razina hrvatskoga jezika. U udžbenike je uvrštena kronologija povijesti hrvatskoga jezika (u prvome razredu od početaka pismenosti do kraja 15. stoljeća, u drugome od 16. do 19. stoljeća, u trećemu 19. stoljeće, a u četvrtome 20. stoljeće) koje prije nije bilo u nastavnim sadržajima. Dvije su sadržajne značajke koje te udžbenike izdvajaju od ostalih udžbenika u srednjoškolskome udžbeničkom diskursu hrvatskoga jezika: prva je sustavan opis triju gramatičkih razina i leksičkoga ustroja hrvatskoga

jezika utemeljen na suvremenim jezikoslovnim polazištima, a druga uvođenje terminološke sastavnice prikazom osnovnoga nazivlja tih disciplina.

Kako u gimnazijske udžbenike iz 1995. nije uvršten nastavni sadržaj jezičnoga izražavanja, a uočeni su i još poneki nedostaci, 1998. objavljen je novi niz tih udžbenika (Silić 1998a, Silić 1998b, Pranjković 1998, Samardžija 1998). Jednomu je udžbeniku promijenjen autor (udžbeniku iz fonologije autor je Josip Silić umjesto Zrinke Babić [Jelaska]), a unijeto je i nekoliko formalnih i sadržajnih zahvata bez zadiranja u koncepciju. Hrvatskomu se jeziku pristupa kao cjelovitom fenomenu, bez obzira na raspored disciplina koje se opisuju po nastavnome programu. Taj je pristup usklađen s globalnim, cjelinskim pristupom temi, što znači da jezikoslovne discipline opisane u tim udžbenicima jedna drugu uvjetuju: bez morfologije nema fonologije i obrnuto, bez sintakse nema morfologije i obrnuto, bez leksikologije nema sintakse, morfologije i fonologije i obrnuto. Stoga je taj *gimnazijski udžbenički četverolist devedesetih* uistinu jedinstven, poseban i dosad nenadmašen u srednjoškolskome udžbeničkom korpusu hrvatskoga jezika. O njemu se može govoriti kao i o svojevrsnom autorskom monografskom nizu u kojem će se pronaći osnove opisanih jezikoslovnih disciplina. Zato se njima (i dan-danas) služe ne samo srednjoškolski nastavnici hrvatskoga jezika nego i studenti filoloških grupa.

Iste godine kada su objavljeni novi, dopunjeni i izmijenjeni gimnazijski udžbenici, objavljen je i udžbenik za strukovne škole *Hrvatski jezik* i to za prvi razred trogodišnjih strukovnih škola Stjepka Težaka i Zvonimira Diklića (Težak, Diklić 1998), a sljedeće dvije godine uzastopce za drugi (Težak, Diklić 1999) i treći (Težak, Diklić 2000) razred. Među ostalim se udžbenicima ističu osmišljenim metodološkim okvirom polazeći od načela tekstnosti, a u prikazu jezičnih sadržaja od tekstnih predložaka književnoumjetničkoga i razgovornoga stila zasićenih jezičnim pojavama. Uz disciplinu koja se propituje načelima teksta (fonetika i fonologija u prvome razredu, morfologija i sintaksa u drugome, a stilistika u trećemu), obuhvaćeno je jezično izražavanje i iznijet prikaz hrvatske jezične povijesti.

Integrirani (jedinstveni) udžbenici objavljeni 1998. obuhvaćaju hrvatski jezik, književnost i jezično izražavanje, a utemeljeni su na povezivanju jezičnih i književnih sadržaja. Namijenjeni su strukovnim tehničkim četverogodišnjim školama (*Hrvatski 1, 2, 3, 4*) čiji su autori Mile Mamić, Vlado Pandžić i Josip Kekez (Mamić, Pandžić, Kekez 1998; Kekez, Pandžić, Mamić 1998; Pandžić, Kekez, Mamić 1998a; Pandžić, Kekez, Mamić 1998b), odnosno strukovnim četverogodišnjim školama (*Hrvatski jezik 1, 2, 3, 4*) čiji je autor Dragutin Rosandić (1998a, 1998b, 1998c, 1998d). Ti su udžbenici vrlo važnom sastavnicom srednjoškolskoga

udžbeničkoga korpusa hrvatskoga jezika, a odlikuju se pouzdanošću, preglednošću i jednostavnošću metajezika. Na njihovim su se temeljima razvijali udžbenici toga tipa u 21. stoljeću. U prvome se desetljeću 21. stoljeća na hrvatskome izdavačkom tržištu pojavljuje više nakladnika usmjerenih tiskanju udžbenika za srednje škole, što je urodilo brojnošću srednjoškolskih udžbenika. Autori udžbenika više nisu isključivo sveučilišni profesori nego se u autorstvo uključuju i drugi stručnjaci, osobito srednjoškolski nastavnici (npr. Čubrić, Zrinjan; Kajganić i Močnik) koji sadržaju udžbeničkih jedinica pristupaju ponajprije s praktičnih polazišta. Svi su ti udžbenici izlazili u više izdanja u prvome desetljeću 21. stoljeća, a zajednička im je značajka autorska upućenost u problematiku koju prikazuju i razmjerno odgovarajuće teorijsko i metodološko uporište.

Jedan je od osnovnih zahtjeva dobroga udžbenika njegova pouzdanost, točnost i akribičnost, a upravo te značajke imaju srednjoškolski udžbenici hrvatskoga jezika na prijelazu tisućljeća, ponajprije gimnazijski udžbenici devedesetih godina 20. stoljeća. Upravo oni čitatelja nastoje usmjeriti na sadržaj istraživanja, a ne na popratne, manje važne elemente kojima su bremeniti današnji udžbenici, a koji sasvim sigurno otimaju pozornost i odvrćaju čitatelja od središnje misli. Imaju i još jednu jasno izraženu značajku koju (uglavnom) nemaju današnji udžbenici — uspješno izmiču površnosti. Zato ih neće pregaziti vrijeme, a njihov će sadržaj biti pouzdan zainteresiranu čitatelju čak i kada budu vrijedili neki drugi nastavni planovi, programi i/ili kurikuli.

Srednjoškolski udžbenici 1991–2011.

PRVA IZDANJA

	USMJERENO OBRAZOVANJE	GIMNAZIJE	STRUKOVNE ŠKOLE	
			ČETVEROGODIŠNJE	TROGODIŠNJE
1991.	Silić; Rosandić 1 (⁸ 1991) Silić; Rosandić 2 (⁸ 1991)			
1995.		Babić [Jelaska] (1995) Silić (1995) Pranjeković (1995) Samardžija (1995)		
1998.		Silić (1998a) Silić (1998b) Pranjeković (1998) Samardžija (1998)	Mamić, Pandžić, Kekez (1998) Kekez, Pandžić, Mamić (1998) Pandžić, Kekez, Mamić (1998a) Pandžić, Kekez, Mamić (1998b)	Težak, Diklić (1998)
			Rosandić (1998a) Rosandić (1998b) Rosandić (1998c) Rosandić (1998d)	
1999.				Težak, Diklić (1999)
2000.				Diklić, Težak (2000)
2001.		Hudeček, Mihaljević, Pilić (2001) Znika, Vignjević (2001)	Barbaroša-Šikić, Cvikić (2001) Čubrić (2001a) Čubrić (2001b) Kurtak (2001)	
				Zrinjan (2002)
2003.		Rosandić (2003)	Hudeček, Mihaljević, Pilić; Mesić (2003)	Zrinjan (2003a) Zrinjan (2003b)
2005.		Čubrić (2005a) Čubrić (2005b)	Zrinjan (2005a) Zrinjan (2005b)	
2006.			Zrinjan (2006a) Zrinjan (2006b)	
2007.			Čubrić, Kurtak (2007)	
2008.			Čubrić (2008)	
2009.				Kajganić, Močnik (2009) Močnik (2009) Močnik, Bogdanović (2009b)